

# Quinze anys de la Mostra de Fotofilosofia. Qui s'inventa una pregunta comença a filosofar

JORDI BELTRAN DEL REY

Societat Catalana de Filosofia-Grup de Didàctica de la Filosofia

**Resum:** Aquesta comunicació explica una iniciativa didàctica que es porta a terme des de fa quinze anys, tot fent un repàs i un balanç de la seva història. Se'n planteja la rellevància a partir d'una reflexió sobre el valor filosòfic del fet de preguntar i la potència de les imatges per dinamitzar el pensament. Finalment, es tracta sobre la virtualitat de la *fotofilosofia* en l'aprenentatge de la filosofia a secundària.

**Paraules clau:** Fotofilosofia, gèneres filosòfics, didàctica de la filosofia, pregunta filosòfica, problematitzar, símbol.

*Fifteen Years of the «Mostra de Fotofilosofia»: Whoever Finds a Question Begins to Philosophize*

**Abstract:** This communication explores an educational initiative that has been running for fifteen years, offering a review and assessment of its history. The discussion highlights the philosophical significance of asking questions and the power of images to stimulate thought. Finally, the paper defends the potential of photophilosophy in enhancing the learning of philosophy at the secondary school level.

**Keywords:** Photophilosophy, Philosophical Genres, Didactics of Philosophy, Philosophical Question, Problematicization, Symbol.

## 1/ Obertura

Un dia, a començaments de curs, la professora s'adreça a la classe:

- Ja estic cansada de preguntar! Ara preguntareu vosaltres. Heu de pensar una pregunta filosòfica, acompanyar-la d'una fotografia que hàgiu fet i penjar-la al blog de Fotofilosofia del centre.
- (*incisiu*) Què és una pregunta filosòfica?
- Això que acabes de fer ho és.
- (*incisiu*) Mmm...
- Estàs preguntant per un concepte; per això preguntar què és una pregunta filosòfica és una pregunta filosòfica!
- (*desconfiada*) Sempre fent jocs de paraules!
- (*setciències*) Vols dir fer preguntes com «d'on venim, què som, on anem»?
- Potser sí que ho serien, si te les fas tu sincerament i no estàs de viatge. Te les faries?
- (*setciències*) No ho sé...
- De moment, direm que una pregunta filosòfica és una pregunta sobre conceptes, valors o fins.
- (*desesperada*) Els de filo sempre esteu amb el mateix, que es tracta de fer-se preguntes, sempre preguntes que porten a preguntes i aquestes a altres preguntes. Sou una mica pesats, eh?
- Plantejar preguntes no és simplement posar un interrogant darrere l'altre. Quan algú pregunta, és que vol saber. La pregunta apunta a la veritat. Encara que apareguin més preguntes, ja en sabràs més.
- (*pragmàtic*) Val per nota?
- Sí, i a més triarem les millors i les presentarem en un acte a la Facultat de Filosofia de Barcelona, on es donaran diplomes a les escollides de tots els instituts que hi participen. O sigui que espavileu-vos.

Des de l'any 2007, una situació semblant ha tingut lloc en desenes d'instituts i escoles. Aquell any, membres del grup de Didàctica de la Filosofia de la Societat Catalana de Filosofia van idear i difondre aquesta inèdita activitat de filosofia en xarxa. S'hi van associar catorze centres, i tres anys més tard n'eren quaranta. Des d'aleshores, a cada curs, el de la pandèmia inclòs, hem ultrapassat de llarg la cinquantena d'instituts i escoles. Centres d'arreu, de Tàrrrega a Badalona, de la Jonquera a Gandesa, amb participants de la Catalunya Nord, les Illes i el País Valencià.<sup>1</sup>

1. Al blog de la Mostra hi podeu trobar la llista de tots els centres que hi han participat aquests setze anys. <https://blocs.xtec.cat/filoconvocatoria/> [Data de consulta: 17 de març de 2025].

L'any 2014, les olimpíades de filosofia de les diverses comunitats de l'Estat van manllevar la idea per tal de modificar-ne la modalitat competitiva de «Fotografia filosòfica». Devien trobar, com nosaltres, que la sentenciositat de l'aforisme (*vulgus* «la frase») no és filosòficament tan rica com el dinamisme de la pregunta. Aquell mateix any, l'acte final de la Mostra, que se celebrava a la facultat, va ser acollit en el marc del Barcelona Pensa.<sup>2</sup> A partir del 2015, vam introduir en l'acte final una secció amb la defensa de la fotofilosofia pròpia per part d'alguns alumnes.

## 2/ Un gènere filosòfic?

Diàleg, aforisme, tractat, summa, discurs, assaig són gèneres filosòfics. Defensarem que la fotofilosofia també és un (modest) gènere filosòfic. No és allò d'«una imatge val més que mil paraules». Ni és la imitació d'un model, com molts ignorants de la didàctica mantenen.<sup>3</sup> Ni tampoc no és una simulació de l'activitat filosòfica, com sostenia Izuzquiza (Izuzquiza, 1982). És una mostra de genuïna creativitat filosòfica que, a més, mobilitza el pensament.

En una altra ocasió (Beltran, 2009), acusàvem d'elitisme, aristocratismes i fonamentalisme filosòfics qui arribés a pensar que la filosofia perdia autenticitat quan se la volia fer viure en l'ensenyament no universitari. Afirmàvem que qui menyspreava la tasca de filosofar a secundària patia d'elitisme (hi ha públic que no mereix la filosofia); o d'aristocratismes (la filosofia requereix unes qualitats cognitives i actitudinals especials que només posseeixen una minoria de persones); o de fonamentalisme filosòfic (ignorància culpable de la diversitat de concepcions de la filosofia que existeixen i han existit).

2. La dimensió que havia aconseguit feia difícil gestionar la part de secretaria des de l'EAP de Sant Cugat del Vallès, com fins aleshores. Podeu consultar els vídeos dels actes finals al web d'UBtv. [https://www.ub.edu/ubtv/cercador?search\\_api\\_fulltext=mostra+de+fotofilosofia](https://www.ub.edu/ubtv/cercador?search_api_fulltext=mostra+de+fotofilosofia) [Data de consulta: 12 de març de 2025].
3. De M. Pasquale, «État des lieux de la recherche en didactique». *L'Agora*, Dossier Internationale (2001): «Sovint, quan els universitaris parlen de la filosofia i el seu públic idealitzen purament i simplement, com si el públic que perceben fos el públic universal, o encara pitjor, idealitzen la comunitat d'investigadors com si fos el model de tota experiència de la filosofia, tot oblidant que els estudiants de filosofia o els professionals d'investigació en filosofia han triat el seu itinerari per vocació i per professió. Sovint s'esdevé que els universitaris no saben de què es parla quan es tracta de didàctica de la filosofia. Viuen en un món autoreferencial i refusen de prendre en consideració els problemes de l'ensenyament en una escola de masses; creuen que n'hi ha prou de ser un bon filòsof per ser escoltat i aplaudit per tothom; són incapaces de concebre que el rebuig a certs continguts filosòfics es degui a no tenir en compte la situació concreta, existencial, històrica i psicològica dels individus i del grup als qui s'adrecen. Generalitzen el model de la conferència com l'ideal de la lliçó». Citat per Jordi Beltran, «La secundària, un lloc de la filosofia» (*Temps d'Educació*, núm. 37, 2009, p. 273).

Conscients d'això, defensem que fotofilosofia és una manera de fer filosofia, adaptada al jovent de l'era digital. I que, pel seu resultat, es pot considerar un modest gènere filosòfic. Provem d'argumentar-ho. La fotofilosofia té dos elements, la pregunta filosòfica i la imatge, ambdues en relació.

### *El valor filosòfic de la pregunta*

En el diàleg introductori més amunt hem fet un primer acostament al concepte de *pregunta filosòfica*. Estipulem que una pregunta filosòfica es fa en cerca d'informació. Per tant, deixem a banda les preguntes *retòriques*, que ja contenen la seva resposta, i les preguntes *capcioses*, que pretenen atrapar l'interlocutor fent-li asseverar quelcom que no vol.<sup>4</sup> Les preguntes en cerca d'informació poden examinar-se des del punt de vista de la morfologia<sup>5</sup> o del tema. Respecte del tema, poden classificar-se segons l'*objecte* que qüestionen, la *rellevància* o l'*amplitud*.

Descartem que una pregunta sigui filosòfica per la seva forma gramatical. Provem d'esbossar-ne la definició pel seu tema. Un primer acostament el podríem fer en el *tí esti* socràtic. Segons aquest, una pregunta filosòfica pot ser la que problematitza aspectes rellevants en una certa cultura. La llista de les preguntes que planteja el personatge Sòcrates als *Diàlegs* ens permetria tenir un repertori de preguntes i, per tant, una definició ostensiva del que és una pregunta filosòfica... però en la cultura grega del segle IV aC. A més, no sembla gaire filosòfic aixoplugar-se en el principi d'autoritat («Sòcrates va ser un gran filòsof, per tant, les preguntes que feia eren filosòfiques»).

Seguint el fil històric, també podríem partir del *thaumatein* aristotèlic. Però aquest punt de partida no permet diferenciar les preguntes filosòfiques de les preguntes científiques. Saltant en el temps, Floridi<sup>6</sup> menciona que Russell, tot pretenent salvar aquesta dificultat, les definia com aquelles preguntes referides a «qüestions últimes». I per tal d'acabar què volia dir, recorria també a una definició ostensiva («tals com...») i llistava temes epistemològics com aparença/realitat, el problema de la inducció, els universals, veritat i falsedat. Però una consulta a qualsevol biblioteca de filosofia troba

4. Aquesta formulació d'una paradoxa d'Eubulides és una pregunta capciosa: «Has deixat de dur banyes?».
5. Per la seva morfologia, les preguntes que cerquen informació es distingeixen en: *disjuntives* (o d'elecció múltiple): «T'agrada el mar o la muntanya?»; *si/no*: «T'agrada el mar?»; *per què?*: «Per què vas votar socialista?»; *petició d'explicació*, quan es volen saber els motius que van portar a una decisió; *petició de prova*, quan es posa en qüestió que hi hagués prou motius per prendre una decisió; *condicional*: «Si haguessis estat a l'accident de l'avió als Andes, hauries menjat carn humana?»; *qui?*; *quins?*; *deliberatives*: «Què he de fer ara?».
6. Seguint l'exposició de Luciano Floridi, «What is a Philosophical Question?». L'obra de Russell que cita és *Els problemes de la filosofia* (1912, 2009).

molts altres temes, a banda dels epistemològics mencionats per Russell, cosa que fa aparèixer la seva caracterització com a prescriptiva, i per tant dependent d'una determinada concepció de la filosofia: aquelles preguntes que no es refereixen al que ell entén per «qüestions últimes» no serien filosòfiques, atesa la seva concepció de la filosofia. A més, creiem haver palesat que les definicions ostensives són insatisfactòries. Aleshores, a escala introductòria, cal moure's dins una concepció una mica eclèctica de la filosofia. En aquest sentit, la definició de la professora era més comprensiva, en precisar que una pregunta filosòfica tracta sobre conceptes, valors o fins, és a dir, sobre entitats abstractes generals.

Davant aquestes dificultats per distingir les preguntes filosòfiques de les científiques, Floridi proposa un criteri formal: distingir-les segons els recursos que calen per respondre-les. Hi ha certes preguntes que, quan es formulen, es pot determinar l'algoritme per trobar-hi resposta. Les preguntes científiques entrarien dins la categoria de les que, per respondre-les, es requereix informació empírica (per exemple, esbrinar quins són els valors dominants en la nostra societat). També les que requereixen informació logicomatemàtica. En canvi, les preguntes filosòfiques són preguntes obertes, és a dir, preguntes per a les quals en el moment present no tenim un algoritme complet per respondre-les. En d'altres paraules, com diu Floridi, les preguntes filosòfiques són les que estan obertes al «dissentiment raonable».<sup>7</sup>

### *El valor filosòfic de la imatge*

A més de la pregunta, una fotofilosofia està composta per una imatge. Ryle s'assegurà lectors atents quan va incloure l'evocació de l'escultura de Rodin en el títol del seu «Thinking of thoughts. What's *Le Penseur* doing?».<sup>8</sup> En filosofia, la imatge no només serveix per atraure l'atenció o per il·lustrar una concepció, sinó que es fa i s'ha fet servir per pensar, per expressar, per investigar, per qüestionar: des del foc d'Heràclit al ratpenat de Nagel o el rizoma de Deleuze, passant per la caverna platònica, el billar de Hume o el martell de Nietzsche.

En una fotofilosofia, la imatge és un estímul per al pensament. En acompanyar la pregunta, queda investida d'allò que Friedrich Creuzer atribuïa als símbols:

7. «Once we realise that philosophical questions are those open to reasonable disagreement, it is a simple act of humble rationality to admit the possibility that other answers may be equally acceptable, sometimes preferable. This is not relativism, for it is perfectly feasible to assess the value of different answers and to deliberate on their respective merits.» (Floridi, 2013, p. 217). Floridi completa el desplegament de la seva argumentació responnent a quatre possibles objeccions que no tractarem aquí.

8. Ryle, Gilbert «The thinking of thoughts. What's *Le Penseur* doing?», Saskatchewan: University lectures 18 (1968).

Oscil·lació, indiferència entre forma i essència; en el símbol, la simple llum de la idea es disgrega en un cromàtic raig de significativitat.<sup>9</sup>

La pregunta impulsa vers la veritat. No preguntàriem si no volguéssim saber la veritat. La contemplació de la fotografia a la llum de la pregunta activa el «cromàtic raig de significativitat» vers les possibles respostes. Si el pensament s'inicia amb una pregunta, el criteri últim de qualitat d'una fotofilosofia és si fa pensar. Si despullem de retòrica el missatge de Creuzer, aturar-se davant d'una fotofilosofia és realitzar una experiència hermenèutica. Per això hem qualificat les fotofilosofies d'«espurnes de pensament» (Beltrán, 2020, p. 28).<sup>10</sup>

### 3/ Per a l'aprenentatge del filosofar

La competència que vertebrava la fotofilosofia és la problematització, en el sentit de Tozzi<sup>11</sup> o, en paraules de Dewey, l'activitat de «transformar les nostres creences en conclusions». La fotofilosofia és formativa perquè mobilitza

9. *Symbolik und Mythologie der alten Völker, besonders der Griechen*, 1822, paràgraf §30, pàgina 24; citat per Hernández Sánchez (2002, p. 37-38).

10. No es tracta d'una activitat que ocupi gaire temps. Es pot proposar com a activitat voluntària, però és més efectiva si la fa tota la classe. Té aspectes presencials i virtuals; de fet, va superar la prova del confinament de la pandèmia, amb prop de cinquanta centres que hi van mantenir la participació. Proposàriem tres hores de classe: una per a presentació de la tasca, que es resumeix en les bases que es troben al blog de la Mostra. Una segona per a consultes i per refinar la formulació de les preguntes. Una tercera, quan ja tota la classe l'ha penjada, per tal d'acordar i aplicar criteris de selecció del 10% de les presentades. Es pot completar amb la defensa de la fotofilosofia, o d'altres activitats, com ara proposar que alumnes d'un altre curs redactin la seva resposta a les fotofilosofies.

També ha estat productiva a classe una activitat de conceptualització de *pregunta filosòfica* a partir de l'acostament metafòric: Què seria una bona pregunta filosòfica si fos un animal / si fos un menjar / si fos un moble. Hi he trobat respostes com aquestes:

*És aquella que el fet de respondre-la et fa més savi.*

*És aquella la resposta de la qual no trobaràs al calaix de les respostes.*

*És aquella que es fa sense pèls a la llengua.*

*És com un mosquit: et posa en alerta.*

*És com una làmpada: t'encén la ment.*

*És com un llagostí: no es pot menjar directament, sinó que es necessita un procediment.*

*I la part bona és al final!*

*És com un voltor: s'alimenta de la veritat.*

Diem de passada que hi ha moltes altres activitats puntuals que serveixen per dinamitzar la classe. Per exemple, els nomenclàtors de moltes ciutats tenen carrers amb noms abstractes: carrer de la Tradició, del Perill, de la Llibertat, de la Sort, de la Virtut, de la Providència. No dic d'anar al carrer Balmes a deixar anar el discurs sobre la influència de l'escola escocesa del sentit comú a casa nostra, però per què no citar-se en la *plaça del Dubte* per introduir Descartes?

11. Tozzi, Michel, *Enseigner la problématisation, ou plutôt apprendre à problématiser?* (2006) <https://www.philotozzi.com/2006/10/enseigner-la-problématisation-ou-plutt-apprendre-problématiser/> [Data consulta: 12/3/2025].

el pensament creatiu i el pensament crític, perquè crea una situació d'aprenentatge que posa en joc sabers i competències i, si voleu, perquè promou unes quantes virtuts epistèmiques.

Quin acostuma a ser el procés que mobilitza la situació plantejada per la professora? Potser el primer que se li acut a algun alumne és fer servir el cercador. Trobarà 35 milions i escaig de resultats a Google, si demana què és una pregunta filosòfica. I 62.600 resultats de la cerca d'«exemples de preguntes filosòfiques». Això li farà palès que era més clara l'explicació de la professora. En el procés potser ha perfilat una pregunta o n'ha trobat una que pugui adoptar. En aquest darrer cas, li caldrà una reflexió sobre si s'ho podria preguntar de veritat.

Paral·lelament, té el problema de la fotografia. O potser ja té una fotografia que li agrada, la d'un viatge de final de curs, o un autoretrat, o el recurs (una mica suat) d'una posta de sol. Al seu torn, la fotografia demana explorar el sentit de la pregunta, encara que la pregunta hagi estat manllevada. És el procés dialèctic de contrast entre la pregunta i la fotografia que les permet refinar totes dues. Finalment, arriba la correcció gramatical i penjar-la al blog del centre.

Quan una alumna o un alumne finalment ha construït una fotofilosofia que el satisfà, queda compromès de manera més o menys intensa a cercar-hi resposta i, per tant, s'afavoreix la motivació intrínseca per a l'aprenentatge dels sabers i competències filosòfiques, cosa que promou l'autonomia en el procés d'aprenentatge.

A qui contempli el resultat d'aquest procés se li revelarà la filosofia encarnada, literalment incorporada, en el jovent; copsarà una comunitat filosòfica que evoca, a escala micro, el contracte civil que ha teoritzat Ariella Azoulay, que trasllada el focus de la fotografia com a producte a la fotografia com a procés (Azoulay, 2006).

En darrer lloc, la xarxa de blogs de tots els centres que hi participen i hi han participat configura una comunitat filosòfica. Una vertadera comunitat, perquè comparteix i perquè no és competitiva. Per això en diem «Mostra» i no «concurs» ni «olimpíada», ni «lliga», ni hi ha proves, ni premis.

Celebrem els quinze anys de la Mostra. Serveixi aquesta comunicació per retre homenatge a les professores i professors de filosofia que s'han escarrassat aquests anys en la tasca d'acompanyar el jovent en el fet de filosofar, així com a l'equip que l'ha impulsada. M'ha arribat el moment de dedicar-me a d'altres dèries. Per això, ho deixo aquí. El Barcelona Pensa vol celebrar els seus deu anys aquest novembre i temen perdre la mostra de vitalitat filosòfica que ha representat la presència de centenars d'alumnes de secundària omplint l'aula Magna de la facultat defensant la Diada Internacional de Filosofia i el mateix filosofar. Fem vots perquè aquesta celebració no sigui l'epitafi de la Mostra de Fotofilosofia.

La Floresta, juny 2023

## Bibliografia

- AZOULAY, Ariella (2006) *The civil contract of photography*. Princeton: Zone Books.
- BELTRAN DEL REY, Jordi (2009) «La secundària, un lloc de la filosofia». *Temps d'Educació*, n. 37, p. 271-282. <https://raco.cat/index.php/TempsEducacio/article/view/186896>.
- BELTRAN DEL REY, Jordi (2020) «Qui s'inventa una pregunta comença a filosofar». *Filosofia, ara! Revista per a pensar*, vol. 6, números 1 i 2, p. 28. <http://www.filoara.cat/revista/index.php/FA/article/view/267/360>
- FLORIDI, Luciano (2013) «What is a Philosophical Question?». *Metaphilosophy*, vol. 44, n. 3, p. 195-221. DOI: 10.1111/meta.12035
- HERNÁNDEZ SÁNCHEZ, Domingo (2002) *La ironía estética. Estética romántica y arte moderno*. Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca.
- IZUZQUIZA, Ignacio (1982) *La clase de filosofía como simulación de la actividad filosófica*. Madrid: Anaya.
- WALTON, Douglas (2006) *Fundamentals of critical argumentation*. New York: Cambridge University Press.